

УДК 37.011.37

Олександр Шпак, доктор педагогічних наук, професор академік
Академії наук вищої освіти України

Ванда Вишківська, доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

Наталія Примаченко, кандидат педагогічних наук
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

СУСПІЛЬНІ ФУНКЦІЇ ВЧИТЕЛЯ ЕКОНОМІКИ

У статті висвітлюється самовдосконалення кожного майбутнього педагога, високої організованості й відповідальності за долю держави, ім'я якій Україна. Роль вчителя економіки. Економічна освіта її розвиток і використання якості життя українського народу і прогресивного розвитку суспільства.

Ключові слова: учитель, економічна освіта, Болонський процес, компетентність, професіоналізм.

Літ. 23.

Александр Шпак, доктор педагогических наук, профессор академик
Академии наук высшего образования Украины

Ванда Вышковская, доцент кафедры теории и истории педагогики
Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова,
г. Киев

Наталья Примаченко, кандидат педагогических наук
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ФУНКЦИИ УЧИТЕЛЯ ЭКОНОМИКИ

В статье освещается самосовершенствование каждого будущего педагога, высокой организованности и ответственности за судьбу государства, имя которой Украина. Роль учителя экономики. Экономическое образование ее развитие и использование качества жизни украинского народа и прогрессивного развития общества.

Ключевые слова: учитель, экономическое образование, Болонский процесс, компетентность, профессионализм.

Alexander Spak, Ph.D. (Pedagogic), Prof. Academician of
Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Vanda Vyshkivska, Docent of Theory and History of Pedagogic Department
National Pedagogical University by M. Drahomanov, Kyiv

Natalia Prymachenko, Ph.D. (Pedagogic) Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

SOCIAL FUNCTIONS OF ECONOMY TEACHER

The article deals with self help of every future teacher, high organization and responsibility for the fate of the state, the name of which is Ukraine. The role of the economy teacher. Economic education, its development and use of quality of life of Ukrainian people and the progressive development of society.

Keywords: teacher, economic education, the Bologna Process, competence, professionalism.

Постанова проблеми. Учитель як носій інтелектуального фонду держави завжди перебуває у центрі цивілізаційних змін, вдосконалення суспільних відносин. Він, виконуючи в постійному духовному режимі замовлення держави, через професійне вдосконалення і самовдосконалення, носить знаневий рівень нації, у цьому ж постійно-мотивованому, виваженому спрямуванні творить майбутнє суспільства. Уже сьогодні вчитель як носій національної ідеології повинен своїми

патріотичними переконаннями закладати фундамент нової будівлі українського життя, відмовитися від псевдо стереотипів, які заважають створювати інноваційний продукт, стоять на перешкоді творення і формування особистості, які й були б підвладні кроки по вдосконаленню взаємовідносин людина – природа, людина – держава, людини – людина, людина – сім'я тощо.

І чим швидше вищий навчальний заклад, в якому закладені широкі навчально-виховні основи,

переорієнтується на формування вчителя з усвідомленим освітньо-якісним мисленням, яке здатне піднести рівень самовдосконалення кожного майбутнього педагога, тим швидше ми станемо на шлях високої організованості й відповідальності за долю держави, ім'я якій Україна, бо якісна освіта сьогодні розглядається як один з індикаторів високого рівня життя, інструмент соціальної злагоди та економічного зростання. Співвідношення економічної і соціальної сфери суспільства мають свої особливості. Економіка служить визначним фактором важливих соціальних інститутів, таких, як освіта, наука, сфера культури тощо. Водночас система освіти – важливий фактор розвитку економіки. Вплив результатів освіти на рівень ефективності праці та економічний потенціал, на розвиток засобів інформації та комунікації має винятковий характер у зв'язку з переходом до постіндустріального суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Цьому питанню з аналізу наукової літератури свідчить про те, що у світ випущено значну кількість навчально-методичних робіт відомих вітчизняних, зарубіжних авторів, а саме: М.В. Вачевський [1], В.М. Ворона [4], Г. Ковальчук [7], А. Ласкавий [10], С.В. Мочерний [11], І.Р. Михасюк, М.З. Мальський [12], М. Новик [13], Л. Овсянкіна [14], О.В. Овчарук [8], І. Сасова [16], Л.В. Северин [17], С.В. Степанов [18], С.В. Федин [19], О.Т. Шпак, М.М. Баб'як, В.І. Терес [21].

Якісна освіта. Належні прозорі та зрозумілі методики оцінки й контролю. Цими проблемами займаються вчені: О. Онуфрієва, Г. Дмитренко, Г.Г. Даниленко [2], Дьюї Дж., Дьюї Є. [3], К. Корсак [6], В. Кремень [5], А. Ласкавий [10], В. Панасик [15], В. Циба [20], Є. Яковлев [23].

Основними проблемами у співвідношенні економіки та освіти є:

- освіта як елемент соціальної сфери націлена на задоволення потреб людей. Тобто у цьому плані соціальної політики розвиток системи освіти не може мати прямої мети отримання матеріальної вигоди. Освіта – це сфера, де суспільство витрачає ресурси, створені матеріальним виробництвом;

- система освіти як сфера, що надає послуги населенню, має змогу якоюсь мірою забезпечувати свої потреби, приносити доходи у бюджет закладам, які надають відповідну послугу;

- система освіти консервативна. Це пов'язано, по-перше, з підготовкою кадрів; по-друге, з класно-урочною парадигмою, яка домінує вже кілька століть; по-третє, з наявністю ядра

педагогічних кадрів, які є носіями внутрішніх традицій педагогічного середовища щодо ідеї служіння вічним ідеалам доброти, справедливості, та характеризуються патріархальним типом мислення; безвідносним ставленням до реального економічного укладу. Спостерігається значна різниця у віці між вихователями та вихованцями, бо педагогічна професія дає змогу працювати у достатньо похилому віці.

Складається психологічна опозиція, яка підкріплюється різницями світоглядного характеру:

- система освіти повинна бути адекватною рівню економічного розвитку. Неможливе планування заходів модернізації освітніх закладів, які входили б у конфлікт із досягнутим та прогнозованим на перспективу рівнем економічного, соціально-політичного й культурного розвитку суспільства;

- зміни у системі освіти, які не мають комплексного характеру, не торкаються одночасно засад виховної діяльності, змісту освіти, методів викладання, організації навчального процесу, структури та функцій освітніх закладів, системи підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів, не будуть мати сталого характеру, тобто вони повинні мати системний характер та бути матеріально забезпеченими як у момент уведення, так і на перспективу.

Рівень загальної освіченості населення та якість підготовки вчителів прямо та опосередковано впливають на економічні показники країни.

Усі навчальні шкільні предмети мають потенційні можливості для формування економічних понять, взаємозв'язок їх з життєвими проблемами і ситуаціями, що впливають на виховання рис господаря, який вболіває за долю своєї країни і знаходить своє професійне місце в її зміцненні та процвітанні. І все-таки найпродуктивніші можливості для економічної освіти й виховання має предмет економіки і її вдумливо-мотиваційний учитель, який на основі дидактично-методичної підготовки повинен розв'язувати завдання економічної освіти, а саме – створення умов для самореалізації особи як економічно активного члена суспільства, здатного свідомо долучатися до економічного життя країни, задоволення потреб суспільства й держави у фахівця економічного профілю, які можуть практично реалізувати стратегію сталого економічного і духовного розвитку України, для забезпечення високого рівня життя народу; забезпечення мобільності студентів та викладачів; виховання у

майбутніх фахівців цілісного соціально-економічного світосприйняття і сучасного наукового світогляду, формування свідомості членів суспільства на основі системного економічного мислення, що створює для них можливості опанувати знання, вміння та навички економічної діяльності; нарощування потенціалу професорсько-викладацького складу та підвищення його соціального статусу; розвиток економічної науки у ВНЗ як основи забезпечення постійного оновлення змісту, підвищення якості навчання в освітніх установах різних форм власності; вдосконалення управління й організаційно-економічного механізму функціонування навчальних закладів освіти; інтеграція вітчизняної вищої професійної економічної освіти у європейський освітній простір; упровадження європейської системи заліку знань, розвиток критеріїв і методології оцінки якості викладання; забезпечення приєднання до Болонського процесу, у тому числі за рахунок узгодження змісту навчання, розвитку співробітництва навчальних закладів, схем мобільності, інтеграції програм навчання, технологій тренінгу і наукових досліджень; розроблення системи зіставлення кваліфікації вітчизняних фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів та кваліфікації фахівців європейських країн; залучення роботодавців до соціального партнерства в організації професійної економічної освіти для задоволення потреб ринку праці; створення умов для соціального партнерства учасників навчального процесу; відповідність якості вітчизняної економічної освіти до вимог міжнародного ринку праці; забезпечення безперервності економічної освіти на основі інтеграційних процесів як у системі “Освіта – наука – виробництво”, так і в системі зв’язків міжнародного співробітництва [9].

Ці завдання може реалізувати вчитель, якому притаманні постійний пошук нового, душевний неспокій і вічне бажання здійснити омріяне. А ще, і це, на наше переконання, основне: бути компетентним, глибинно володіти “секретами економіки”, розумітись у законах і закономірностях її розвитку, вміти аналізувати соціально-економічні події, ставити їм “діагноз”, робити висновки, проектувати і постійно вдосконалювати методикою викладання, бо спрямована вона мала бути на реалізацію загальноосвітнього, фундаментального, інноваційно-практичного, спеціального аспектів, які формують сучасний світогляд суб’єкта і зумовлюють потребу в постійному вдосконаленні соціально-економічних знань, умінь, навичок.

Формування економічних знань реалізується через поєднання пізнавальних, теоретичних і практичних компонентів навчання. Причому пізнавальні компоненти створюють не тільки систему фінансових, технологічних, технічних, економічних і правових знань, а й визначають внутрішню культуру молоді, формують її готовність до свідомої гармонізації стосунків “Людина – суспільство – природа – економіка”. До теоретичних компонентів навчання належать світогляд і вміння творчо мислити, які створюють підґрунтя економічно доцільних і водночас соціально відповідальних рішень, дослідницьких навичок, практичних умінь. Практичні компоненти економічно освіченої людини становлять мотивацію та вміння постійно підвищувати компетентність і практично використовувати нові знання для вдосконалення й розвитку технічного, технологічного, фінансового, соціально-економічного, правового та іншого забезпечення організаційно-економічних й управлінських процесів; розвивати особистісний і колективний потенціал економічної діяльності на засадах соціального партнерства й соціальної відповідальності.

“Бо, – як підкреслюється у концепції, – саме вчитель має перетворювати на реальність місію, мету та ціннісні орієнтири економічної освіти”.

Ця тріада має на меті:

Місія економічної освіти – розвиток і використання якості життя українського народу і прогресивного розвитку суспільства.

Метою розвитку системи економічної освіти є інтенсивне накопичення соціально-економічних знань й оптимізація їхнього використання як головного потенційно необмеженого ресурсу розвитку українського суспільства і його соціально орієнтованої економіки, потенціалу особистості та її соціалізації; виховання самостійності.

Соціально-дидактична тріада, а також завдання можуть бути реалізовані, якщо викладач теоретично і практично володітиме не лише знанням багажем, ціле продуманою методикою викладання, а й принципами економічної освіти серед них:

- Суспільна корисність економічних знань.
- Соціальна справедливість, толерантність, суспільна злагода і партнерство всіх учасників економічної освітньої діяльності.
- Гуманізм, демократичність, відкритість і доступність економічної освіти.
- Поєднання фундаментальності та фаховості різноманітних освітніх програм, заснованих на індивідуалізації підготовки економічних кадрів відповідно до попиту на ринку праці.

- Безперервність економічної освіти, її системність та систематичність.

- Інноваційність змісту економічної освіти.

- Відповідність якості освітніх послуг до потреб особи, соціальних і професійних груп країни та іноземних громадян.

- Адаптація світового досвіду та збереження кращих вітчизняних освітянських традицій, розширення міжнародного співробітництва.

- Державна підтримка підготовки фахівців.

- Інтеграція економічної освіти й наукових досліджень [9].

У нових умовах існування сфери освіти педагог повинен навчитися правильно оцінювати свою роботу, прагнути реалізувати себе у галузях, де він може отримати адекватну оплату. Відхід освітян в інші сфери діяльності свідчить, що економічні стимули починають відігравати притаманну їм економічну роль щодо цілей, задач, ідеалів та цінностей особистості. Рухливість і мінливість ринкової ситуації потребує від учителя навичок у прийнятті рішень для реалізації особистих інтересів, які забезпечують тільки економічні знання. Перспектива, яку відкриває економічна підготовка викладачів проявляється у розумінні переваг ринкової організації праці, залежності від результатів праці, участі в управлінні освітнім закладом, переході до економічної оцінки праці, зацікавленості у результатах праці, розумінні необхідності нововведень, конкурентоспроможності, адаптації до ринкових форм економіки, розкриття професійного потенціалу.

Крім економічних функцій, педагог виконує і соціальні як суб'єкт суспільних відносин. Швидкість, з якою змінюються соціальні вимоги, потребує нових інструментів для планування, аналізу, управління та оцінки системи освіти. Акцент переноситься з традиційного навчання як трансляції інформації на учення, у процесі якого вчитель формує в учнях ключові компетентності. Результати досліджень вітчизняних учених свідчать, що впровадження інноваційних технологій навчання, насамперед особистісно орієнтованого, диференційованого, розвивального навчання, є підґрунтям до впровадження компетентнісного підходу й ефективним чинником поліпшення якості освіти. Вчені й практики однак не погоджуються у тому, що знаннево-просвітительська парадигма освіти вже неефективна.

Сьогодні в навчально-виховний процес впроваджуються інноваційні підходи, спрямовані, на формування в учнів мислення, вміння розібратися у поняттях, фактах, ситуаціях, дати їм власну оцінку. Ми поділяємо думку своїх колег,

що проблема адаптації людини в сучасному суспільстві є досить актуальною, що зумовлено входженням суспільства в інформаційну фазу свого розвитку. У цій ситуації завдання освіти полягає насамперед у розвитку готовності людини реалізувати особистий і професійний потенціал за нових мінливих умов. Для досягнення цієї мети, необхідно мати здатність приймати і засвоювати певні знання, формулювати необхідні навички загалом – здатність сприймати нові знання різного рівня та спрямованості, застосовувати їх у діяльності.

Економічне життя суспільства безпосередньо впливає на кожну людину, її первинні інтереси – економічні. Задоволення матеріальних потреб – перше і природне прагнення людини й суспільства. Проблема ця обтяжена фундаментальними суперечностями суспільного життя. З одного боку, необмежені, мінливі й, зростаючі потреби, з іншого – обмежені ресурси для їхнього задоволення. До того ж розподілені вони між регіонами, країнами, класами, соціальними групами так, що не можуть не породжувати часом гострих соціальних проблем. Як за цих умов вийти з найменшими економічними і соціальними витратами, досягнувши максимальної ефективності? Тільки спираючись у практичній діяльності на системні знання закономірностей економічного життя, вміння їх застосовувати, аналізувати і вчитись, вчитись.

Сьогодні економіка відіграє вирішальну роль у зміні людського світогляду на глобальному й особистісному рівнях. Це навчальна дисципліна, яка вчить орієнтуватися у складних соціально-економічних процесах на боці споживача та виробника, держави й світового господарства. Глобалізація й загострення планетарних, соціально-економічних, природно-ресурсних та інших проблем підвищують роль і значення економічної освіти.

І її педагогічні, дидактично-методичні основи повинен практично реалізувати вчитель – носій нових освітянських ідей ідеолого-економічних знань. Саме йому належить підносити роль, значення і місце економічної освіченості в системі психолого-педагогічних і методичних дисциплін, а саме через них і через професійну зрілість підносити економіку до суспільного значення, яке покликане:

- формувати систему економічних знань та умінь, необхідних у повсякденному житті та майбутній трудовій діяльності;

- розвивати економічне мислення, навички раціональної економічної поведінки та адаптації до змін в економічному житті суспільства;

- розвивати здатності застосувати економічні знання та набуті вміння для аналізу господарських процесів, подій і явищ;

- формувати економічну культуру, готувати учнів до свідомої активної участі в суспільному житті української нації.

Це почесне, але водночас надзвичайно складне завдання, розв'язання якого потребує не лише продуманої професійної спрямованості, а й складових педагогічної та психологічної підготовки.

Кожен педагог, незалежно від фаху, виховує не тільки змістом свого навчального предмету, але й ставленням до справи, власним світоглядом, манерами поведінки і навіть зовнішністю. Діти (та й великою мірою дорослі) дивляться на педагога як на професіонала виховання, який, навчаючи інших, сам повинен бути близьким до зразка культурної, вихованої людини. Кожна позитивна риса особистості педагога – справедливість, ерудованість, доброзичливість, почуття гумору – підмічається учнями й викликає бажання її наслідувати. Привабливий, популярний педагог, навіть без спеціального наміру, передає учням певні якості власної особистості. Сприятливе становище педагога як вихователя пояснюється тим, що він, по-перше, виступає перед учнями в ореолі своїх знань та соціальної ролі, а по-друге, має зумовлену своїм статусом можливість впливати на учнів.

На жаль, і негативні особистісні риси педагога не залишаються поза увагою вихованців. Вони або зменшують привабливість його позитивних якостей, або навіть передаються учням. Трапляються випадки, коли вмілий викладач справляє на учнів своїми знаннями позитивне враження і викликає бажання наслідувати його манери поведінки, серед яких можуть бути зовсім не варті цього, наприклад, паління, різкість, виразність інтонацій, надмірна критичність до людей тощо.

Учитель економіки, як й інші, у своєму педагогічно-психологічному арсеналі має всі можливості впливу на учня, його мотиваційний характер діяльності лише в тому випадку, коли його власні дії (навчальні, поведінкові, комунікативні побутові) будуть варті наслідування в іншому випадку, ні про яку спільну роль наставника молоді мова йти не може, як і не буде потрібного результату, коли формування в учнів позитивних особистісних якостей неможливе без їхнього бажання набути цих якостей.

Взаємовідносини “вчитель – вчитель”, “вчитель – батьки”, “вчитель – школа”, “вчитель – спонсор” є важливими для формування

соціокультурного середовища освіти, для розв'язання освітніх, соціальних та економічних завдань. Ці форми відношень непродуктивні, залежні від традицій попередньої суспільної системи. Соціальні функції вчителів, як й економічні, повинні бути адекватними реальності, новому розумінню подій сьогодення, забезпечувати відповідність між соціумом, який динамічно розвивається, та практичною діяльністю викладача. У сучасних умовах зміни соціальних характеристик освітян, їхньої свідомості (як засад поведінки та мотивів діяльності) перебувають під впливом багатьох освітніх закладів як формальних (наприклад, інститутів підвищення кваліфікації), так і неформальних (вплив соціокультурного середовища). Соціальні взаємовідносини у педагогічному середовищі гармонізуються при умові засвоєння законів міжособистісного спілкування, розуміння професійної диференціації, прагнення до самостійних дій, зумовлених матеріальними стимулами, підвищення соціальної оцінки своєї праці.

Добробут кожної людини залежить від продуктивності її праці. Крім природних даних працівників, продуктивність залежить від умов праці, знань і здібностей, набутих у процесі навчання. Американський економіст Гері Беккер довів, що витрати на освіту є набагато вигіднішим вкладанням коштів, ніж залучення їх до деяких комерційних проектів. На кожному вкладену в навчання грошову одиницю віддача становить не менше чотирьох грошових. Додана вартість продукту, що виробляється з більш високим використанням інтелектуальних ресурсів, принесе більший прибуток власникам ресурсів. Отже, чим більше членів сім'ї набудуть фахових знань, тим більшою буде їхня віддача, а це значно поліпшить й особистий добробут, і доходи держави. Удосконалення набутих знань не повинно припинятися і після закінчення професійної освіти. Фахівець, який не приділяє належної уваги удосконаленню своїх трудових навичок, не витримує конкуренції на ринку праці. Водночас навчання не тільки сприяє підвищенню продуктивності праці спеціалістів, а й значно поліпшує умови їхньої праці, бо дає змогу оволодіти найновішими науково-технічними впровадженнями, технологіями.

Висновок. Отже, економічна освіта вчителів відкриває можливості для використання, ними нових функцій для створення якісного освітнього простору, розкриття професійного потенціалу на основі розуміння свого місця у системі сьогоднішніх перетворень, а також засвоєння

механізму адаптації до мінливих умов життя й діяльності. Механізм адаптації виробляється кожним педагогом індивідуально, але має загальні для всіх освітан тенденції:

- необхідність опанування новими знаннями, знайомство з основами економічної теорії, її концепціями, законами, принципами;

- засвоєння нових моделей економічної поведінки й системи цінностей;

- розвиток комунікативних навичок та навичок ділового спілкування, використання можливостей для кооперації, співробітництва у професійній сфері;

- прагнення до успіху, оптимізм.

Освітняни, які розуміють переваги сучасної економіки, використовують її досягнення, співвідносять рівень економічних знань і культури з особистим професіоналізмом, сьогодні створюють майбутнє нашої держави, підносять її міжнародний, соціальний авторитет [22].

1. М.В. Вачевський, В.М. Мадзігон, О.М. Вачевський, Н.М. Примаченко. *Основи економічних знань. 10 – 11 клас. Підручник.* – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 536 с.

2. Даниленкова Г.Г. *Педагогическое проектирование учебного процесса: сб. научн. ст.* – Калинингр. ун-т. – 2000. – С. 25 – 27.

3. Дьюи Дж., Дьюи Э. *Школы будущего.* – Берлин: Госуд. изд-во РСФСР, 1922. – 178 с.

4. *Экономическая культура населения Украины / под ред. академика НАН Украины В.М.Вороны.* – К.: Институт социологии НАН Украины, 2008. – 316 с.

5. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України; головний ред. В.Г. Кремінь.* – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

6. Корсак К. *Про якість систем педагогічних вимірів // Шк. технології.* – 2001. – С. 154 – 156.

7. Ковальчук Г. *Активізація навчання в економічній освіті.* – К.: КНЕУ, 1999. – С. 60 – 65.

8. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук.* – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.

9. *Концепція розвитку економічної освіти в Україні.* – Рішення колегії МОН України – 04.12.2003. № 12/7 – 4).

10. Ласкавий А. *Теорія і практика формування основ ринкової економіки.* – К., 1994. – 116 с.

11. Мочерний С.В., Синишин І.М. *Основи економічних знань* – К.: Тернопіль, – 1997. – 137 с.

12. Михасюк І.Р., Мальський М.З. *Регіональна економічна політика: Навчальний посібник.* – Львів: Українські технології, 2001. – 208 с.

13. Новик М. *Освітні інновації при вивченні основ економіки в школі // Економіка в школах України.* – 2005. – №9. – С. 26 – 28.

14. Овсянкіна Л. *Проблема моральності в умовах становлення ринкової економіки.* – *Нова політика.* – 1999. – № 3. – С. 3.

15. Панасик В. *Педагогічна система внутрішкільного управління якістю освітнього процесу: автореф. дис.... д-ра пед. наук.* – СПб., 1998.

16. Сасова І. *Педагогічні технології соціально-економічної підготовки школярів // Освіта і ринок.* – 1998. – №1. – С. 23 – 26.

17. Северин Л.В. *Взаємозв'язок моральності та економіки: історична ретроспектива // Філософські проблеми гуманітарних наук* – 2005. – № 7. – С. 173.

18. Степанов С.В. *Методическая работа в условиях реализации компетентного подхода в образовании: Монография.* – Ставрополь Изд-во СК ИПКРО. 2005. – С. 23.

19. Федін С.В. *О преемственности экономического образования и воспитания учащихся средних школ и студентов вузов.* – Владимир, 1988.

20. Циба В. *Кваліметрія – теорія вимірювання в гуманітарних і природничих науках // Соціальна психологія.* – 2005. – № 4. – С. 5.

21. Шпак О.Т., Баб'як М.М., Терес В.І., Приступа В.В., Костецька М.В. *Вчитель в системі економічного виховання: навчально-методичний посібник.* – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – 396 с.

22. Шпак О.Т., Терес В.І., Цибін С.Г. *Економічне виховання учнівської молоді: теорія управління і практика інформаційного забезпечення: Науково-методичний посібник.* – Дрогобич: Коло, – 2002. – 172 с.

23. Яковлев Є. *Внутрішкільне управління якістю освіти: монографія.* – Челябінськ: Видво ЧДПУ, 2002. – 390 с.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2013

